

УДК 159.922.1:613.88

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-79>

Луценко Олена Львівна

доктор психологічних наук,

доцент, завідувачка кафедри прикладної психології,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0001-9922-9523

olena.lutsenko@karazin.ua

Габелкова Ольга Євгенівна

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0002-6493-6823

olga777.07.03@gmail.com

**ЗВ'ЯЗОК ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЛАНУВАННЯ ЖИТТЄВОГО
ШЛЯХУ З РІВНЕМ НЕВРОТИЗАЦІЇ У ЖІНОК РІЗНИХ
СЕСУАЛЬНИХ ОРІЄНТАЦІЙ**

Актуальність. Проблема психологічного стану представниць сексуальних меншин (СМ) є практично не дослідженою в Україні. Представниці СМ потенційно психологічно більш уразливі через стигматизацію та агресивне ставлення до них представників гетеросексуальної більшості, зокрема найближчих родичів.

Мета дослідження – виявити, наскільки жінки, що належать до сексуальних меншин, відрізняються щодо способу й планування життя від гетеросексуальних жінок і як це пов'язано з властивим їм рівнем невротизації.

Методи дослідження: анкета щодо життєвих планів; графічна методика оцінювання значущості минулого, теперішнього і майбутнього; Шкала для психологічної експрес-діагностики рівня невротизації Л. Вассермана. Вибірку дослідження склали 50 жінок гетеросексуальної орієнтації, 76 бісексуалок і 36 лесбійок. Діапазон віку – 16–46 років, медіана віку – 23 роки.

У результаті дослідження виявлено найбільш вразливі аспекти життєвого планування представниць СМ, які стосуються низьких очікувань щодо створення власної сім'ї; коротшого очікуваного життєвого шляху і більш високої ймовірності суїциду. Водночас представниці СМ мають значно більше сексуальних партнерів, що можна пояснити меншим тиском стримуючих соціально-культурних стереотипів поведінки всередині спільноти СМ порівняно з

традиційними відносинами чоловіків і жінок та еволюційно успадкованою схильністю до більш широкого кола сексуальних контактів. Найнижчий рівень невротизації зафіксовано у жінок з традиційною сексуальною орієнтацією, значуще вищий він у лесбійок, а найбільш високий – у бісексуальних жінок. Це відображає дезадаптованість представниць СМ в суспільстві, де переважна гетеросексуальна більшість негативно ставиться до різноманітності сексуальних орієнтацій. Обмеження дослідження полягають у невеликому обсязі досліджених груп і їх нерівномірності.

Перспективи подальших досліджень. Планується вивчити особистісні особливості та ціннісну сферу представниць СМ, щоб виявити, наскільки вони пов'язані із сексуальною орієнтацією та життєвими планами. Можливість використання результатів дослідження для підвищення якості психологічної допомоги та обізнаності суспільства становить практичну значущість дослідження. Результати роботи можуть вплинути на збільшення толерантності, інклюзії та прийняття різноманітності в Україні.

Ключові слова: сексуальні меншини; лесбійки; бісексуалки; невротизація; життєвий шлях.

Olena L. Lutsenko

Doctor of Psychological Sciences, Associate professor, Head of Applied Psychology Department,

Work place: School of Psychology of V. N. Karazin Kharkiv National University,

Kharkiv, Ukraine

ORCID ID0000-0001-9922-9523

olena.lutsenko@karazin.ua

Olga Ye. Gabelkova

Ph.D. (Psychology), Senior Lecturer of Department of Physical Education and Sports,

Work place: V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

ORCID ID0000-0002-6493-6823

olga777.07.03@gmail.com

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LIFE PLANNING PECULIARITIES AND THE NEUROTIZATION LEVEL IN WOMEN OF DIFFERENT SEXUAL ORIENTATIONS

The relevance. The problem of the psychological state of SM representatives is practically unexplored in Ukraine. SM members are potentially more psychologically vulnerable due to the stigmatization and aggressive treatment of heterosexual majorities, including close relatives.

The aim of the study was to find out how much women belonging to sexual minorities (SMs) differ in life style and life planning from heterosexual women, and how this is related to the level of neuroticism inherent them.

Research methods: form about life plans; graphic methods of assessing the significance of the past, present, future; L.I. Wasserman's Scale for psychological express diagnostics of the neuroticism level. The study sample consisted of 50 women of heterosexual orientation, 76 bisexuals and 36 lesbians. Age range 16-46 years, median age – 23 years.

Results. The study identified the most vulnerable aspects of SM life planning that relate to low expectations of creating a family; shorter life expectancy and higher probability of suicide. At the same time, SM representatives have significantly more sexual partners. This can be explained by the lower pressure of restraining socio-cultural stereotypes of behavior within the SM community compared to traditional male-female relationships and the evolutionarily inherited propensity for a wider range of sexual contacts. The neuroticism at the lowest level was measured in women with traditional sexual orientation, much higher in lesbians, and the highest in bisexual women. This reflects the maladaptation of women in a society where the heterosexual vast majority have a negative attitude towards the diversity of existing sexual orientations.

Limitations of the study may be the small volume of the studied groups and their unevenness.

In the **prospect**, it is planned to study the personality features and values of SM representatives to find out how they are related to sexual orientation and life plans. The possibility of using the study results to improve the quality of psychological care and public awareness is the practical significance of the study. The results of the work can increase tolerance, inclusion, and acceptance of diversity in Ukraine.

Keywords: sexual minorities; lesbians; bisexuals; neurotization; way of life.

Постановка проблеми. На відміну від 29 країн світу, що легалізували рівні права для ЛГБТ-шлюбів, в Україні жінки з одностатевою і бісексуальною сексуальними орієнтаціями можуть стикатися з додатковими психологічними труднощами в плануванні свого життєвого шляху, оскільки в українському законодавстві не узаконено одностатеві сексуальні відносини ні для укладання шлюбу, ні для усиновлення дітей (The International Lesbian, 2021). Неприйняття їхньої менш поширеної сексуальної орієнтації часто тягне за собою агресивне ставлення з боку соціального оточення, зокрема їхніх родичів. Це змушує таких жінок вести «подвійне» життя і приховувати свої справжні стосунки, а також причини пережитих ними стресів і психологічних проблем протягом усього життя. Визнання (камінг-аут) часом призводить до повного розриву стосунків з найближчими родичами. Проте нетерпимість і ксенофобія можуть мати і більш серйозні наслідки – аж до фізичного насильства і громадянських конфліктів. Українське суспільство демонструє вибіркову толерантність до різних

груп людей. Зокрема, у ньому можна спостерігати достатню толерантність до людей, які говорять іншою мовою, мають іншу релігію, расу, до іммігрантів, але воно є дуже нетерпимим до людей з гомосексуальною орієнтацією (Ярошенко, 2017). Як до таких умов пристосовуються представниці СМ і стало нашим дослідницьким завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Під сексуальною орієнтацією розуміють стійкий зразок емоційного, романтичного і/або сексуального потягу до чоловіків, жінок або обох статей. Хоча сексуальна орієнтація являє собою континуум і варіюється від потягу виключно до іншої статі до потягу до тієї ж статі, зазвичай її класифікують на три категорії: гетеросексуальна, гомосексуальна і бісексуальна (American Psychological Association, 2021). Є публікації (Bailey, 2009), які наголошують на різних механізмах чоловічої і жіночої сексуальної орієнтації. Зокрема, вивчення патернів сексуального збудження за допомогою функціональної магнітно-резонансної томографії мозку, фотоплетизмографії геніталій, психологічного шкалювання показують більшу сексуальну плинність жінок: їхні сексуальні почуття і сексуальна ідентичність із часом можуть змінюватися вперед-назад – від чоловіків до жінок і навпаки. Ці результати узгоджуються з думкою, що жінки менш обмежені, ніж чоловіки, цілеспрямованою моделлю сексуального збудження. Тобто жінки більш бісексуальні, на відміну від чоловіків, які здебільшого гетеро- або гомосексуальні і рідко бувають насправді бісексуальні. Можна припустити, що їхня бісексуальність є радше трансформованою під соціокультурним впливом гомосексуальністю.

Діапазон гомосексуальної і бісексуальної поведінки й потягу описано в різних культурах і країнах світу, проте таких психологічних досліджень в Україні наразі одиниці (Козачук, 2015; Луценко, & Гавриляка, 2012; Романків, & Луценко, 2013). У світі також суттєво менше психологічних досліджень щодо лесбійок і бісексуалок: за результатами аналізу публікацій з 1975-го по 2001 рік виявлено, що менше ніж в 1% публікацій розглядалися негетеросексуальні особи, а також що порівняно з дослідженнями чоловічої гомосексуальності і бісексуальності такі жіночі орієнтації досліджувалися значно рідше. На основі змістового аналізу цих публікацій виявлено чотири основні теми: гендерна ідентичність, ставлення до лесбійок, «лесбійки як проблема» і життя в гетеросексистському суспільстві (Lee, & Crawford, 2007).

М. Р. Голдфрайд акцентує увагу на тому, що, незважаючи на значний доробок клініцистів щодо проблем представників СМ, такі питання, як розвиток протягом життєвого шляху та старіння, підліткове

самогубство, зловживання психоактивними речовинами, віктимізація, психологічне благополуччя, а також сімейні і парні стосунки, підтримка родини, залишаються поза основною течією наукової психології, хоча остання могла б багато виграти від більш ретельного їх вивчення (Goldfried, 2001).

Зокрема, галуззю психології, що вже отримала переваги від інтеграції знань ЛГБТ-психології, є психологія спільнот (community psychology), де використовуються принципи, продемонстровані організаціями та активістами в межах ЛГБТ-спільнот. До них належать превентивне планування, розвиток власної компетентності, розбудова громад і коаліцій, наділення владою, розроблення та зміна політики, лідерство (Harper, & Schneider, 2003).

Наразі в Україні СМ вивчають здебільшого юристи, політологи, фахівці в галузях соціальної роботи та держуправління, орієнтовані на транслявання європейських цінностей на нашу країну. Сьогодні у світі набагато частіше публікують психологічні дослідження щодо СМ, тематика яких стає все більш різноманітною. Зокрема, багато уваги приділяється психологічному/психічному здоров'ю та способам психологічної допомоги. Наприклад, виявлено, що представники СМ, особливо старшого покоління, переживали дискримінацію і стигматизацію протягом усього життя, що дає підстави кваліфікувати їхній стан як колективну травму (Bower et al., 2021). Вони є групою ризику щодо розвитку депресивної симптоматики, особливо якщо не діставали хоча б мінімальної підтримки з боку суспільства (Lee et al., 2021). Молодь, що належить до СМ, непропорційно частіше, ніж молодь домінуючої сексуальної орієнтації, вживає тютюн, алкоголь, марихуану (Vochicchio et al., 2021; Krueger et al., 2020). Міжнародні проблеми представників ЛГБТК+ обговорюються як комплексні, такі, що часто залежать від регіональних, політичних та культурних чинників і вимагають об'єднання психологів для підтримки цих соціальних груп (Horne, 2020). Нині публікуються спеціальні керівництва, що містять протоколи роботи психологів, психотерапевтів і соціальних працівників з представниками СМ (Lingiardi, & Drescher, 2003; Schott, 2021).

Клініцисти вважають, що істотними чинниками, що впливають на психогенез межових нервово-психічних розладів (неврозів), є загальна соціальна й економічна нестабільність у суспільстві, втрата життєвих орієнтирів, проблеми зайнятості і багато інших соціально фрустраційних чинників (Вассерман, Йовлев, Карпова, & Вукс, 1999). Проте ми не знайшли в літературі відомостей щодо ступеня невротизації представниць СМ, хоча це може стати суттєвою інформацією для надання їм фахової психологічної допомоги.

Мета статті – виявити, наскільки жінки, представниці СМ, відрізняються щодо способу і планування життя від гетеросексуальних жінок і як це пов'язано з властивим їм рівнем невротизації, що дуже важливо з погляду усвідомлення суспільством важливості толерантного ставлення до різноманіття і пошуку ефективних способів надання психологічної допомоги представницям СМ, підтримки їх з боку фахівців соціальних професій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Методологія дослідження. У дослідженні взяли участь 162 жінки у віковому діапазоні 16-46 років, медіана віку – 23 роки. Усі учасниці дали добровільну згоду на участь у дослідженні. Освітній рівень: із середньою освітою – 21 особа, із середньою спеціальною – 21, з незакінченою вищою – 30, з вищою освітою – 90 осіб. До вибірки увійшли 36 лесбійок, 76 бісексуалок і 50 гетеросексуальних жінок.

У дослідженні для збирання даних використовувалися такі методи:

1. Авторська анкета, що містила питання про вік, освіту, сексуальну орієнтацію, кількість сексуальних партнерів, сексуальну орієнтацію сексуальних партнерів, про планування створити сім'ю і про те, чи виникало бажання покінчити життя самогубством. Ще 2 питання стосувалися очікуваної тривалості життя і на скільки відсотків зі 100 реалізовано життя на нинішньому етапі. Останні 2 питання давали змогу визначити психологічний вік (ПВ) учасниць – як добуток реалізованості життя та очікуваної тривалості життя, поділений на 100 (Кроник, & Ахмеров, 2008). Оскільки точно формулювання питання щодо реалізованості життя: «Якщо весь подієвий зміст Вашого життя (Вашого минулого, сьогодення, майбутнього) умовно визначити за 100%, то який відсоток цього змісту реалізований Вами на сьогодні?» містить згадування часових періодів минулого, теперішнього і майбутнього, ми висунули гіпотезу, що їхня значущість може варіювати у жінок з різними сексуальними орієнтаціями, тому потрібно ці оцінки включити в дослідження. Наступний метод було розроблено саме з цією метою.

2. Авторський графічний метод визначення значущості минулого, сьогодення і майбутнього у вигляді трьох кіл, що зменшуються, які кодувалися цифрами 3 (найбільший), 2 (середній), 1 (маленький). Інструкція до методу: «Ви повинні вибрати той обсяг у кожному з відрізків часу (поставити галочку в потрібному колі), який відповідає Вашому суб'єктивному відчуттю минулого, сьогодення і майбутнього». Зразок бланка методу зображено на рисунку.

3. Шкала для психологічної експрес-діагностики рівня невротизації Л. Вассермана (Вассерман и др., 1999). Тест оснащений нормами та

розрізняє 7 рівнів невротизації: дуже низький, низький, знижений, невизначений, підвищений, високий, дуже високий.

Дизайн дослідження – кросекційний, тобто виконано «зрізове» одноразове порівняння досліджуваних груп. Використано також порівняння з нормативами методики експрес-діагностики рівня невротизації. Для обробки даних використовувалися програми Microsoft Excel 2010 і STATISTICA 7.0, Stat Soft, Inc., методи описової статистики для оцінювання параметрів змінних дослідження та перевірки нормальності розподілів змінних; кореляційний аналіз Спірмена для оцінювання зв'язків між змінними дослідження; непараметричний дисперсійний аналіз Крускала – Уоллеса для оцінювання впливу сексуальної орієнтації на залежні змінні дослідження.

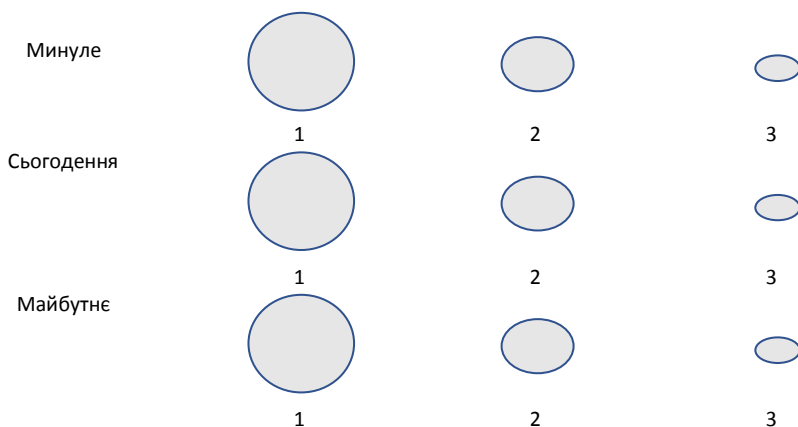

Рис. Графічний метод визначення значущості минулого, сьогодення і майбутнього

Результати дослідження. Зібрані дані не відповідали нормальному розподілу (критерій Колмогорова – Смирнова $<0,05$) та базувалися на ранговій шкалі вимірювання, тому використовувалися непараметричні методи статистики. Аналіз результатів анкетування показав, що найбільша кількість значущих відмінностей спостерігається між групами жінок з традиційною і бісексуальною орієнтаціями, менша – між групами жінок з традиційною і гомосексуальною орієнтаціями; найменше відмінностей між лесбійками і бісексуалками. Відмінності стосуються здебільшого орієнтованості на майбутнє, психологічного віку та очікуваної тривалості життя, кількості і сексуальної орієнтації

сексуальних партнерів, планування сім'ї, думок про суїцид, рівня невротизації.

З'ясовано, що за однакової середньої значущості минулого (M в інтервалі 1,94–1,88) і сьогодення (M в інтервалі 1,5–1,69) середня значущість майбутнього була вищою для гетеросексуальних жінок, ніж для жінок з груп СМ: у гетеросексуалок – 1,18 бала, у лесбійок – 1,53 бала, у бісексуалок – 1,64 бала. Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 13,43567$ $p = ,0012$. Графічна методика має обернену спрямованість шкали: 1 – це найбільша значущість, 2 – середня, 3 – найменша. Проте для всіх груп характерна більша значущість майбутнього порівняно із сьогоденням і сьогодення – порівняно з минулим.

У досліджених жінок середній ПВ виявився загалом вищим – 29,7 років, ніж паспортний – 23,8 років. Середнє підвищення ПВ становить 9,5 років, а середнє зниження ПВ – 3,6 років. Середній ПВ у групах: 33,6_{гет.}, 29,9_{лес.}, 27,1_{бі.} Хоча ці розбіжності значущі (Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 6,883501$ $p = ,0320$), але вони відповідають і розбіжностям між групами в паспортному віці: середній паспортний вік 25,9_{гет.}, 23,1_{лес.}, 22,8_{бі.}, тому їх не можна приписувати чиннику сексуальної орієнтації.

Реалізованість життя у вибірці в середньому становила 41%, очікувана тривалість життя – 70,7 років. Достовірних розбіжностей між оцінкою реалізованості життя між групами не спостерігається (43%_{гет.}, 42%_{лес.}, 39%_{бі.}), тобто розбіжності в ПВ пояснюються розбіжностями в очікуваній тривалості життя. Справді, очікувана тривалість життя у гетеросексуальних жінок виявилася значуще більшою (77,4 років), ніж у лесбійок (69 років) та бісексуалок (67 років), Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 13,68728$ $p = ,0011$.

СМ-жінки порівняно з гетеросексуальними жінками в середньому мали значущо більше сексуальних партнерів: 4_{гет.}, 9_{лес.}, 7_{бі.} (Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 15,12771$ $p = ,0005$), але рідше планували сім'ю (Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 25,06407$ $p = ,0000$) і частіше думали про суїцид (Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 18,18792$ $p = ,0001$). Зокрема, серед гетеросексуальних жінок 34% вже перебували у шлюбі і 66% планували сім'ю. Не було таких, які не планували сім'ю. Серед лесбійок 14% уже перебували у шлюбі, 61% планували сім'ю і 25% – не планували. Серед бісексуалок 38% уже перебували у шлюбі, 49% планували сім'ю та 13% – не планували. Суїцидальні наміри виникали в житті 34% гетеросексуалок, 66% лесбійок та 71% бісексуалок.

В анкету дослідження було включено питання про сексуальну орієнтацію сексуальних партнерів учасниць. У групі лес бійок, крім партнерів-лесбійок 3% зазначили партнера з гетеросексуальною і 61% – з

бісексуальною орієнтацією. У групі бісексуалок 11% мали партнерів гетеросексуальної орієнтації. Жодна із жінок гетеросексуальної орієнтації не повідомила про партнерів іншої орієнтації.

Аналіз рівня невротизації згідно з нормами до тесту показав, що жінки гетеросексуальної орієнтації в середньому характеризуються низьким рівнем невротизації (серед них переважають особи з дуже низьким і низьким рівнями – 94%, трапляється невизначений рівень у 2%, та підвищений рівень – у 4%). Для лесбійок характерний рівень між дуже низьким і невизначеним – 86%, але серед них вже траплялися жінки з підвищеним – 11% – і високим рівнем невротизації – 3%. Для бісексуалок характерний рівень невротизації між дуже низьким і невизначеним – 75%, проте серед них вже були жінки не лише з підвищеним (17%) і високим рівнем (4%), але і з дуже високим рівнем невротизації (4%). Розбіжності між рівнями невротизації між групами значущі: Kruskal – Wallis test: $H(2, N=162) = 20,85663$ $p = 0,0000$.

Щоб визначити відмінності між жінками з різними сексуальними орієнтаціями щодо того, як у їхній психіці організовані взаємозв'язки між способом життя, планами і рівнем невротизації, ми провели кореляційний аналіз усередині груп. Виявилось, що у жінок гетеросексуальної орієнтації невротизація знижується з віком ($c = -0,37$; $p = 0,008$) і чим нижчий рівень невротизації, тим вища очікувана тривалість життя ($c = -0,36$; $p = 0,009$). У лесбійок невротизація також знижується з віком ($c = -0,38$; $p = 0,023$) і з підвищенням рівня освіти ($c = -0,44$; $p = 0,006$). У лесбійок з підвищенням рівня невротизації збільшувалася кількість думок щодо суїциду ($c = 0,45$; $p = 0,006$).

У бісексуалок, незважаючи на найвищий рівень невротизації порівняно з іншими групами, не виявлено його зв'язків з віком та освітою. Аналогічно з гетеросексуалками, у бісексуалок чим нижчий рівень невротизації, тим вища очікувана тривалість життя ($c = -0,32$; $p = 0,005$). Аналогічно з лесбійками у бісексуалок з рівнем невротизації збільшувалася кількість думок щодо суїциду ($c = 0,27$; $p = 0,016$). Але у бісексуалок ще додалися зв'язки невротизації із психологічним віком і з часовою орієнтацією на сьогодні. Відповідно, вищий рівень невротизації пов'язаний з молодшим психологічним віком ($c = -0,35$; $p = 0,001$) і більшою орієнтацією на сьогодні ($c = 0,23$; $p = 0,048$). Це виглядає так, ніби до невротичної тривоги і соматичних вегетативних симптомів, що її супроводжують, бісексуалки адаптуються за допомогою психологічного захисного механізму регресії (більш молодий психологічний вік), але недостатньо використовують копінг-стратегію «планування», тому й живуть «теперішнім днем». Водночас життя «тут і тепер» має відомі психотерапевтичні ефекти, що використовуються в

гештальт-терапії, когнітивно-поведінковій терапії, станах «маіндфулнес» (mindfulness).

Обговорення результатів. З огляду на отримані нами результати привертає увагу те, що порівняно з гетеросексуальними жінками СМ-жінки в середньому мали практично удвічі більше сексуальних партнерів. І це тоді, коли вони мають істотно меншу кількість можливих партнерів, оскільки кількість жінок, які ідентифікують себе як гомосексуальні, варіює в популяціях від 1 до 8% (Laumann et al., 1994). Це можна пояснити, з одного боку, меншим тиском соціально-культурних стереотипів поведінки всередині спільноти СМ порівняно з традиційними відносинами чоловіків і жінок. Непрямим підтвердженням цього можна вважати дослідження С. Морено-Домінгуез зі співавторами (Moreno-Domínguez et al., 2019), які виявили, що незадоволеність власним тілом суттєво менше впливає на задоволеність сексом у лесбійок, ніж у гетеросексуальних і бісексуальних жінок. Автори пишуть, що хоча стандарти краси однакові в усіх жінок, але коли йдеться про статеве життя, можливість бути поза чоловічим поглядом трактується як захисний фактор, який захищає жінок від занепокоєння. З другого боку, еволюційно-психологічні дослідження, які вважають більшу кількість сексуальних партнерів і більшу їх різноманітність саме тим еволюційним чинником, який дає змогу людям з такою сексуальною орієнтацією мати нащадків і не зникати з популяції (Zietsch et al., 2021). Представники СМ мають більш широкий спектр сексуального потягу, і якщо більша кількість сексуальних партнерів, як вважають дослідники, є генетично асоційованою з гомо(бі)сексуальністю, то це може бути додаткова, успадкована і незалежна від соціокультурних чинників причина, через яку представниці СМ мають більше сексуальних партнерів.

Дещо неочікуваним видається отриманий результат щодо більшої невротизації бісексуальних жінок порівняно з лесбійками, більшої частоти суїцидальних намірів у них, адже, здавалося б, бісексуалки повинні бути більше пристосованими до гетеросексуальної більшості, вони частіше перебувають у шлюбі з чоловіком, мають більше шансів народити дитину. Такі результати можна пояснити, взявши до уваги роботи Лізи Даймонд (Diamond, 2008). На базі 10-річного лонгітюдного дослідження бісексуальних жінок вона дійшла висновку, що бісексуальність – це не перехідна сексуальна орієнтація, а певна рухлива жіноча сексуальна орієнтація і що більш адекватним реальному становищу є додавання «невизначеної» (unlabeled) сексуальної орієнтації у жінок. Тому що ті флуктуації в сексуальному потязі, які спостерігалися у бісексуальних і «невизначених» жінок протягом 10 років (2/3 жінок змінювали її за цей період, іноді частіше ніж один раз), не приводили їх

до ідентифікації себе як гетеросексуальних або лесбійок, вони залишалися в межах дихотомії бісексуальності/невизначеності. Така «невизначеність», можливо, ще більше не сприймається в нашому суспільстві, ніж чітка лесбійська орієнтація. Таких жінок можуть звинувачувати партнери обох статей у тому, що вони «прикидаються», і тиснути на них з вимогою визначитися, хто вони насправді. Це закономірно підвищує дистрес таких жінок, особливо якщо зважати на те, що інформація про наявність такої орієнтації сприймається в нашому суспільстві часто як жарт або вигадка навіть у середовищі фахівців з поведінкових наук.

Наші результати узгоджуються з дослідженням, де за результатами порівняння бісексуальних і гомосексуальних чоловіків та жінок виявлено, що бісексуальні учасники повідомляють про більш високий рівень сплутаності ідентичності і нижчий рівень як розкриття себе (камінг-аут), так і зв'язків із соціальним оточенням порівняно з геями і лесбійками (Balsam, & Mohr, 2007).

Усі інші результати логічно пояснюються тиском гетеросексуального суспільства на жінок «нетрадиційних» сексуальних орієнтацій, необхідністю приховувати від найближчого оточення, на роботі, під час відпочинку тощо власні емоції, почуття, спосіб життя.

Обмеження дослідження. Обмеження дослідження полягають у невеликому обсязі досліджених груп, їх нерівномірності та кросекційному дизайні дослідження.

Практична/соціальна значущість дослідження. Можливість використання результатів дослідження для підвищення якості психологічної допомоги та рівня обізнаності суспільства щодо означеної проблеми становить практичну значущість дослідження. Результати роботи можуть сприяти підвищенню рівня толерантності, інклюзії та прийняття різноманіття в Україні.

Персональний внесок авторів. О. Л. Луценко – дизайн дослідження, статистичний аналіз, підготовка рукопису; О. Є. Габелкова – обробка первинних даних, редагування рукопису.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Жінки гомосексуальної і бісексуальної орієнтації за характеристиками способу і планування життя та рівня невротизації виявилися більш схожими між собою, ніж із жінками з гетеросексуальною орієнтацією. Найбільш вразливі аспекти життєвого планування представниць СМ стосуються низьких очікувань щодо створення власної сім'ї (оскільки одностатеві шлюби в Україні не легалізовано, а створювати фіктивний шлюб із чоловіками для них не завжди прийнятно); коротшого очікуваного життєвого шляху і більш високої імовірності суїциду, вищого рівня

невротизації. Найбільш вразливою виявилася група бісексуальних жінок через найвищий рівень нейротизму, що не знижується з віком і здобуттям більш високого рівня освіти. Така невротизація у бісексуальних жінок супроводжується низкою негативних проявів, серед яких життя «сьогоднішнім днем», скорочення очікуваного життєвого шляху та кризові стани, які провокують суїцидальні наміри. Загалом, результати свідчать про наявність проблем, зумовлених адаптацією представниць СМ у суспільстві з низькою толерантністю до різноманіття сексуальних орієнтацій. **У подальшому** планується вивчити особистісні особливості та ціннісну сферу представниць СМ, щоб з'ясувати, наскільки вони пов'язані із сексуальною орієнтацією та життєвими планами.

Подяка. Автори висловлюють вдячність психологу Надії Романків за допомогу в доборі методів і збиранні даних дослідження. План дослідження схвалено комісією з Комісії з питань етики психологічних досліджень факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 11 від 09 травня 2021 р.). Автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Список використаних джерел

Вассерман, Л. И., Иовлев, Б. В., Карпова, Э. Б. & Вукс, А. Я. (1999). *Шкала для психологической экспресс-диагностики уровня невротизации (УН)*. Методические рекомендации. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского научно-исследовательского психоневрологического института им. В. М. Бехтерева.

Козачук, О. А. (2015). *Психосоціальний розвиток особистості юнацького віку з гомосексуальною орієнтацією* (Дис. канд. психол. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна.

Кроник, А. А., & Ахмеров, Р.А. (2008). *Каузометрия: Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути*. Москва: Смысл.

Луценко, О. Л., & Гавриляка, Н. О. (2012). Особливості усвідомлення власного життєвого шляху жінками з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. *Соціальна психологія*, (3), 125–133.

Романків, Н. О., & Луценко, О. Л. (2013). Уявлення про майбутні сімейні стосунки у жінок з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. В *Сучасні тенденції психологічного розвитку сім'ї*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції 25 квітня 2013 р. (с. 330–338). Херсон: Вишемирський В. С.

Ярошенко, С., Фліпчук В. & де Клерк, М. (2017). *Толерантність та як про неї говорити: посібник з миробудівництва в Україні*: Міжнародний центр перспективних досліджень. Взято з https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/tolerance-campaign/W_tolerantnist_2017.pdf

American Psychological Association. (2021). *Sexual Orientation & Homosexuality*. Retrieved April 26, 2021. Retrieved from <https://www.apa.org/topics/lgbtq/orientation>

Bailey, J. M. (2009). What is Sexual Orientation and Do Women Have One?. In Hope D. A. (Eds.), *Contemporary Perspectives on Lesbian, Gay, and Bisexual Identities*. Nebraska Symposium on Motivation, vol. 54, chapter 3, pp. 43–63. Springer, New York, NY. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-0-387-09556-1_3

Balsam, K. F., & Mohr, J. J. (2007). Adaptation to sexual orientation stigma: A comparison of bisexual and lesbian/gay adults. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 306–319. Retrieved from <https://doi.org/10.1037/0022-0167.54.3.306>

Bochicchio, L. A., Drabble, L. A., Riggle, E. D. B., Munroe, C., Wootton, A. R., & Hughes, T. L. (2021). Understanding alcohol and marijuana use among sexual minority women during the COVID-19 pandemic: A descriptive phenomenological study. *Journal of Homosexuality*, 68(4), 631–646. doi:10.1080/00918369.2020.1868187

Bower, K. L., Lewis, D. C., Bermúdez, J. M., & Singh, A. A. (2021). Narratives of generativity and resilience among LGBT older adults: Leaving positive legacies despite social stigma and collective trauma. *Journal of Homosexuality*, 68(2), 230–251. <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1648082>

Diamond, L. M. (2008). Female bisexuality from adolescence to adulthood: results from a 10-year longitudinal study. *Developmental psychology*, 44(1), 5. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.1.5>

Goldfried, M. R. (2001). Integrating gay, lesbian, and bisexual issues into mainstream psychology. *American Psychologist*, 56(11), 977–988. doi: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.11.977>

Harper, G. W., & Schneider, M. (2003). Oppression and discrimination among lesbian, gay, bisexual, and Transgendered people and communities: a challenge for community psychology. *American journal of community psychology*, 31(3-4), 243–252. doi: <https://doi.org/10.1023/a:1023906620085>

Horne, S. G. (2020). The challenges and promises of transnational LGBTQ psychology: Somewhere over and under the rainbow. *American Psychologist*, 75(9), 1358–1371. doi: <https://doi.org/10.1037/amp0000791>

Krueger, E. A., Braymiller, J. L., Barrington-Trimis, J. L., Cho, J., McConnell, R. S., & Leventhal, A. M. (2020). Sexual minority tobacco use disparities across adolescence and the transition to young adulthood. *Drug and Alcohol Dependence*, 217:108298. doi: <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108298>

Laumann, E. O., Gagnon, J. H., Michael, R. T., & Michaels, S. (1994). *Sexual Practices in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.

Lee, H., Park, J., Choi, B., Yi, H., & Kim, S. (2021). Association between discrimination and depressive symptoms among 2,162 lesbian, gay, and bisexual adults in South Korea: Does community connectedness modify the association? *Journal of Homosexuality*, 68(1), 70–87. doi:10.1080/00918369.2019.1624456

Lee, I.-C., & Crawford, M. (2007). Lesbians and bisexual women in the eyes of scientific psychology. *Feminism & Psychology*, 17(1), 109–127. doi: <https://doi.org/10.1177/0959353507073096>

Lingiardi, V., & Drescher, J. (Eds.). (2003). *The Mental Health Professions and Homosexuality: International Perspectives*. New York: The Haworth Press.

Moreno-Domínguez, S., Raposo, T., & Elípe, P. (2019). Body Image and Sexual Dissatisfaction: Differences Among Heterosexual, Bisexual, and Lesbian Women. *Frontiers in Psychology*, 10:903. doi: <https://10.3389/fpsyg.2019.00903>

Schott, E. (2021). *LGBTQI workbook for CBT*. Routledge. doi:10.4324/9781003089285 Retrieved April 26, 2021. Retrieved from <https://www.routledge.com/LGBTQI-Workbook-for-BT/Schott/p/book/9780367513788>

The International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association. (2021). *Maps / sexual orientation laws*. Retrieved from <https://ilga.org/maps-sexual-orientation-laws>

Zietsch, B. P., Sidari, M. J., Abdellaoui, A., Maier, R., Lengstrum, N., Guo, S., Beecham, G. W., Martin, E. R., Sanders, A. R., & Verweij, K. (2021). Genomic evidence consistent with antagonistic pleiotropy may help explain the evolutionary maintenance of same-sex sexual behaviour in humans. *Nature human behaviour*, 5(9), 1251–1258. doi: <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01168-8>

References

American Psychological Association. (2021). *Sexual Orientation & Homosexuality*. Retrieved April 26, 2021. Retrieved from <https://www.apa.org/topics/lgbtq/orientation> (in English)

Bailey, J. M. (2009) What is Sexual Orientation and Do Women Have One?. In: Hope D.A. (eds) *Contemporary Perspectives on Lesbian, Gay, and Bisexual Identities*. Nebraska Symposium on Motivation, vol. 54, chapter 3, pp. 43–63. Springer, New York, NY. doi: https://doi.org/10.1007/978-0-387-09556-1_3 (in English)

Balsam, K. F., & Mohr, J. J. (2007). Adaptation to sexual orientation stigma: A comparison of bisexual and lesbian/gay adults. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 306–319. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-0167.54.3.306> (in English)

Bochicchio, L. A., Drabble, L. A., Riggle, E. D. B., Munroe, C., Wootton, A. R., & Hughes, T. L. (2021). Understanding alcohol and marijuana use among sexual minority women during the COVID-19 pandemic: A descriptive phenomenological study. *Journal of Homosexuality*, 68(4), 631–646. doi: <https://doi.org/10.1080/00918369.2020.1868187> (in English)

Bower, K. L., Lewis, D. C., Bermúdez, J. M., & Singh, A. A. (2021). Narratives of generativity and resilience among LGBT older adults: Leaving positive legacies despite social stigma and collective trauma. *Journal of Homosexuality*, 68(2), 230–251. doi: <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1648082> (in English)

Diamond, L. M. (2008). Female bisexuality from adolescence to adulthood: results from a 10-year longitudinal study. *Developmental psychology*, 44(1), 5. doi: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.1.5>. (in English)

Goldfried, M. R. (2001). Integrating gay, lesbian, and bisexual issues into mainstream psychology. *American Psychologist*, 56(11), 977–988. doi: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.11.977> (in English)

Harper, G. W., & Schneider, M. (2003). Oppression and discrimination among lesbian, gay, bisexual, and Transgendered people and communities: a challenge for community psychology. *American journal of community psychology*, 31(3-4), 243–252. doi: <https://doi.org/10.1023/a:1023906620085> (in English)

Horne, S. G. (2020). The challenges and promises of transnational LGBTQ psychology: Somewhere over and under the rainbow. *American Psychologist*, 75(9), 1358–1371. doi: <https://doi.org/10.1037/amp0000791> (in English)

Kozachuk, O. A. (2015). *Psykhosotsialnyi rozvytok osobystosti yunatskoho viku z homoseksualnoiu orientatsiieiu* [Psychosocial development of the specialty of the youthful age with a homosexual orientation] (Dys. kand. psykol. nauk). Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraina. (in Ukrainian)

Kronik, A. A., & Akhmerov, R. A. (2008). *Kauzometriya: Metody samopoznaniya, psikhodiagnostiki i psikhoterapii v psikhologii zhiznennogo puti* [Causometry: Methods of self-knowledge, psychodiagnostics and psychotherapy in the psychology of the life path]. Moscow: Smysl. (in Russian)

Krueger, E. A., Braymiller, J. L., Barrington-Trimis, J. L., Cho, J., McConnell, R. S., & Leventhal, A. M. (2020). Sexual minority tobacco use disparities across adolescence and the transition to young adulthood. *Drug and Alcohol Dependence*, 217:108298. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108298> (in English)

Laumann, E. O., Gagnon, J. H., Michael, R. T., & Michaels, S. (1994). *Sexual Practices in the United States*. Chicago: University of Chicago Press. (in English)

Lee, H., Park, J., Choi, B., Yi, H., & Kim, S. (2021). Association between discrimination and depressive symptoms among 2,162 lesbian, gay, and bisexual adults in South Korea: Does community connectedness modify the association? *Journal of Homosexuality*, 68(1), 70–87. doi: <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1624456> (in English)

Lee, I.-C., & Crawford, M. (2007). Lesbians and bisexual women in the eyes of scientific psychology. *Feminism & Psychology*, 17(1), 109–127. doi: <https://doi.org/10.1177/0959353507073096> (in English)

Lingiardi, V., & Drescher, J. (Eds.). (2003). *The Mental Health Professions and Homosexuality: International Perspectives*. New York: The Haworth Press. (in English)

Lutsenko, O. L., & Havrylyaka, N. O. (2012). Osoblyvosti usvidomlennia vlasnoho zhyttievoho shliakhu zhinkamy z netradytsiinoiu seksualnoiu orientatsiieiu [Peculiarities of recognition of the wet life path by women with non-traditional sexual orientation]. *Sotsialna psykholohiia*, (3), 125–133. (in Ukrainian)

Moreno-Domínguez, S., Raposo, T., & Elípe, P. (2019). Body Image and Sexual Dissatisfaction: Differences Among Heterosexual, Bisexual, and Lesbian Women. *Frontiers in Psychology*, 10:903. doi: <https://10.3389/fpsyg.2019.00903> (in English)

Romankiv, N. O., & Lutsenko, O. L. (2013). Uiavlennia pro maibutni simeini stosunky u zhinok z netradytsiinoiu seksualnoiu oriantatsiieiu [Statement about possible family stoks in women with non-traditional sexual orientation]. In *Suchasni tendentsii psykholohichnoho rozvytku simi. Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 25 kvitnia 2013 r.* (pp. 330–338). Kherson: Vyshemyrskyi V. S. (in Ukrainian)

Schott, E. (2021, April 26). *LGBTQI workbook for CBT*. Routledge. doi:10.4324/9781003089285. Retrieved from <https://www.routledge.com/LGBTQI-Workbook-for-CBT/Schott/p/book/9780367513788> (in English)

The International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association. (2021). *Maps / sexual orientation laws*. Retrieved from <https://ilga.org/maps-sexual-orientation-laws> (in English)

Vasserman, L.I., Iovlev, B.V., Karpova, E.B. & Vuks, A.Ya. (1999). *Shkala dliy psikhologicheskoy ekspress-diaagnostiki urovnya nevrotizatsii (UN). Metodicheskiye rekomendatsii [Scale for psychological express diagnostics of the level of neuroticism (NL). Guidelines]*. St. Petersburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo nauchno-issledovatel'skogo psikhonevrologicheskogo instituta im. V. M. Bekhtereva. (in Russian)

Yaroshenko, Ye., Flipchuk V. & de Klerk, M. (2017). *Tolerantnist ta yak pro nei hovoryty: posibnyk z myrobudivnytstva v Ukraini: Mizhnarodnyi tsestr perspektyvnykh doslidzhen [Tolerance is like talking about it: a helper of peace in Ukraine: International Center for Perspective Achievements]*. Retrieved from https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/tolerance-campaign/W_tolerantnist_2017.pdf (in Ukrainian)

Zietsch, B. P., Sidari, M. J., Abdellaoui, A., Maier, R., Lengstrum, N., Guo, S., Beecham, G. W., Martin, E. R., Sanders, A. R., & Verweij, K. (2021). Genomic evidence consistent with antagonistic pleiotropy may help explain the evolutionary maintenance of same-sex sexual behaviour in humans. *Nature human behaviour*, 5(9), 1251–1258. doi: <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01168-8> (in English)